

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Єрофтієва А.А.

студентка,

Науковий керівник: Назарова О.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Населення є головною продуктивною силою суспільства. Від чисельності трудових ресурсів, рівня загальної підготовки та кваліфікації, трудових навичок працівників залежить розвиток господарства, його розміщення. Вивчення зміни чисельності населення є актуальним, оскільки дозволяє розробляти і впроваджувати реформи, які безпосередньо впливають на кількість економічно активного населення в країні.

За даними останнього загальнонаціонального перепису 5 грудня 2001 р., чисельність населення України сягала 48 млн 240 тис. постійних жителів. Другий перепис населення в незалежній Україні планують провести в період з 10 листопада по 23 грудня 2020 року. Основним джерелом нашого дослідження є статистичні дані із демографічного щорічника «Населення України за 2018 р.», опублікованого Державною службою статистики України (див. рисунок 1). Крім цього, у ході вивчення проблеми було проаналізовано дані щорічних аналітичних доповідей співробітників Інституту демографії і соціальних досліджень НАНУ і Державного комітету статистики України.

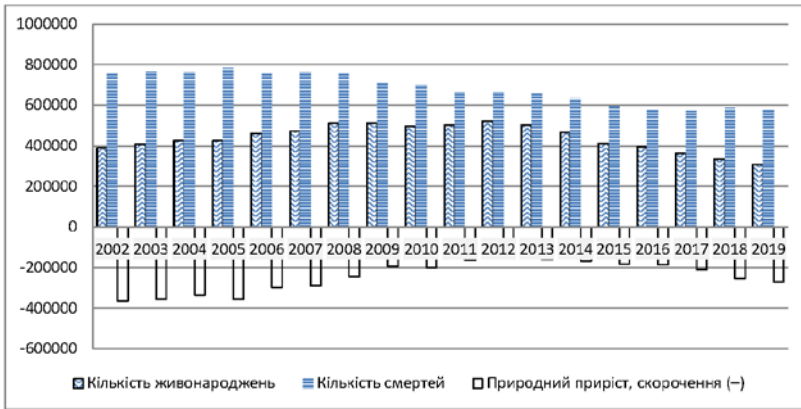

Рис. 1. Динаміка природного руху населення за 2002–2019 роки

У роботі російського демографа В. Борисова простежено взаємозв'язок демографії з соціологією, політикою, економікою в розвитку держав. Географ В. Максаковський вивчив демографічну кризу в сучасному світі та запропонував можливі шляхи виходу з неї. Вчений А. Смірнов проаналізував демографічні тенденції і варіанти демографічної політики, яка проводилась у країнах Європи. Він прийшов до висновку, що одним із способів пом'якшення несприятливих наслідків низької народжуваності і старіння населення є збільшення людського капіталу за рахунок створення умов, за яких жінкам і літнім людям вигідно працювати, а не займатися веденням домашніх справ або виходити на пенсію. Доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України В. П. Степаненко одну із статей присвятив вивченню демографічної ситуації в Україні в контексті суспільних трансформацій у Східній Європі. На основі аналізу опитувань вчений показав, що демографічні чинники мають прямий або опосередкований зв'язок з перспективами української демократії.

Ціль дослідження – охарактеризувати причини та перебіг четвертої демографічної кризи в Україні у ХХ ст. на основі аналізу статистичних даних, запропонувати заходи та інструменти державної політики задля мінімізації негативних наслідків демографічних змін.

Демографічна криза – період різкого зниження чисельності населення країни внаслідок воєн, революцій, епідемій, інших соціальних потрясінь. У ХХ ст. Україна переживала чотири демографічні кризи. Перша тривала протягом 1914–1922 років і пов’язана з Першою світовою війною, революцією 1917 року, громадянською війною, масовими еміграціями, епідемією грипу. Друга демографічна криза (1932–1937 роки) зумовлена колективізацією сільського господарства, Голодомором (1932–1933 рр.), сталінськими репресіями. Третя демографічна криза (1941–1945 рр.) викликана втратами населення у ході Великої Вітчизняної війни.

Четверта демографічна криза розпочалася в Україні з розпадом СРСР і триває до сьогодні. За період з 1992 р. до 2018 р. чисельність населення скоротилася на 9 670 197 осіб. Україна має один із найнижчих у світі показників народжуваності (у 2018 р. 8,7 осіб на 1 тис. жителів). Низькі показники народжуваності в Україні супроводжуються високим рівнем смертності (-14,8 осіб на 1 тис. жителів). У 2018 р. природний приріст в Україні становив -6,1‰ і є одним із найнижчих у Європі (поряд з Литвою, Латвією, Болгарією, Сербією). Число померлих переважає число народжених у 1,7 рази, що свідчить про депопуляцію (стрімке вимирання населення) в Україні [4].

Четверта демографічна криза пов’язана з економічною кризою, нестабільністю та несприятливою екологічною ситуацією в країні. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України у період до 2050 р. кількість населення України зменшиться на 5,5 млн чол. Основними чинниками, що поглиблюють кризу є поганий добробут людей, скрутне матеріальне становище більшості молодих сімей та велика кількість розлучень. У 2050 року кількість людей працездатного віку (20–59 років) скоротиться на 6,6 млн, а чисельність людей віком від 60 років зросте на 2,6 млн. Частка людей старшого віку серед загальної чисельності населення зросте до 33%, що свідчить про стрімке «старіння нації». Серед людей похилого віку закономірно вища смертність, яка підсилюється швидким поширенням у країні захворювань і недостатнім рівнем медичного обслуговування. У деяких областях тяжкі захворювання і висока смертність є наслідком несприятливої екологічної обстановки, викликані чорнобильською катастрофою.

Запропонуємо ряд заходів, які, на наш погляд, дозволять якщо не подолати, то хоча б мінімізувати демографічну кризу в Україні. Як правило, сумніви в доцільності народження дітей часто викликані економічними причинами. «Молода сім'я», що має дохід близько 20 000 грн на місяць не може задовольнити потреби дитини, не обмежуючи своїх. В першу чергу необхідно збільшити суми матеріальних виплат при народженні першої дитини й наступних. Часто молоді сім'ї не мають власного житла, що є однією з причин небажання мати дитину. Задля цього мають бути впроваджені пільги на отримання житла молодими людьми і розроблена державна програма з надання квартир на пільгових умовах.

Подолати демографічну кризу дозволить оголошення сім'ї з трьома дітьми національним пріоритетом. Ця політика зараз активно впроваджується у Франції і має назву «політика третьої дитини». Французький уряд приділяє їй значну увагу, оскільки вважає, що вплинути на загальне число дітей (рішення мати більше дітей) простіше, ніж на рішення взагалі мати дітей (рішення завести першу дитину). Оскільки в Україні більшість пар прагне завести хоча б одну дитину і часто відкладає народження другої й наступних дітей через економічну невизначеність, використання французького досвіду може виявитися досить дієвим в демографічних реаліях України. Задля впровадження цієї політики необхідно змінити законодавчу базу в галузі демографії. Кожна сім'я, що має трьох і більше дітей повинна бути виділена в особливу категорію осіб стратегічного державного значення. Персональні виплати мають призначатись кожному члену багатодітної сім'ї в розмірі, пропорційному кількості дітей. Варто зазначити, що ЗМІ є відмінним засобом пропаганди і агітації. Необхідно реалізовувати державну інформаційну політику щодо впровадження образу соціальної привабливості традиційної сім'ї, створення позитивної мотивації до народження дітей, виховання відповідального батьківства та материнства.

Таким чином, аналіз статистичних даних вказує, що демографічна ситуація в Україні може бути охарактеризована як кризова, оскільки показники смертності стрімко випереджають показники народжуваності, що призводить до депопуляції населення та «старіння нації». Реформування законодавчої бази у галузі демографії та перехід

до «політики третьої дитини» дозволить знизити темпи скорочення населення та подолати демографічну кризу.

Список використаних джерел:

1. Назарова О.Ю. Стратегічні напрямки розвитку демографічних процесів. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. 2011. № 39. С. 104–113.
2. Назарова О.Ю. Сучасні фактори і тенденції розвитку демографічних процесів. *Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2011. № 970. С. 286–290.
4. Населення України за 2018 рік: демографічний щорічник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 188 с.
5. Осьмак М. Сучасні тенденції моделі народжуваності в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 4(169). С. 32–39.
6. Степаненко В.П. Демографический фактор в контексте общественного развития. *Социологический альманах*. 2014. С. 411–420.